

อิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ในงานบูรณปฏิสังขรณ์วิหารของครูบาศรีวิชัย

THE INFLUENCE OF RATTANAKOSIN ARTS IN THE RESTORATION OF VIHARA UNDER PATRONAGE OF KRUBA SRIVICHAI

นายสุวพันธุ์ จันทรวรชาต / SUWAPAN CHANDRAVORACHAT
ภาควิชา ประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
DEPARTMENT OF ART HISTORY, FACULTY OF ARCHAEOLOGY,
SILAPAKORN UNIVERSITY

ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์ / PROF. PH.D. SAKCHAI SAISINGHA
ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร
DEPARTMENT OF ART HISTORY, FACULTY OF ARCHAEOLOGY,
SILAPAKORN UNIVERSITY

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอิทธิพลของศิลปะรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏในงานบูรณปฏิสังขรณ์ของ ครูบาศรีวิชัยทั้งด้านสถาปัตยกรรมและงานประดับตกแต่ง เพื่อเปรียบเทียบให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปกรรมของวิหารที่บูรณปฏิสังขรณ์โดยครูบาศรีวิชัยกับวิหารล้านนาในอดีต การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงงานศิลปกรรมรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในล้านนาที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของกรุงเทพฯ ที่เข้ามามีบทบาทในล้านนามากขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7)

จากการศึกษาพบว่าวิหารล้านนาในงานบูรณปฏิสังขรณ์ของครูบาศรีวิชัยมีลักษณะการผสมผสานระหว่างศิลปะล้านนาและศิลปะรัตนโกสินทร์ ลักษณะเช่นนี้มีความเกี่ยวข้องกับครูบาศรีวิชัยช่วงต้องอริการณปี พ.ศ.2463 ที่ถูกส่งตัวมาสอบสวนที่กรุงเทพฯ หลังจากนั้นจึงได้นำรูปแบบของศิลปะรัตนโกสินทร์ไปปรับใช้กับการบูรณะวิหารในล้านนา การผสมผสานรูปแบบดังกล่าวของครูบาศรีวิชัยอาจสื่อถึงการยอมรับอำนาจการปกครองของกรุงเทพฯ เช่นการประดับหน้าบันวิหารด้วยลายพระนารายณ์ทรงครุฑ, ลายช้างเอราวัณ ซึ่งสัญลักษณ์เหล่านี้หมายถึงกษัตริย์

คำสำคัญ: ครูบาศรีวิชัย, ศิลปะล้านนา, วิหารล้านนา

Abstract

The objective of this article is to study the influence of Rattanakosin Arts in the restoration of Vihara under the patronage of Kruba Srivichai in both architecture and decoration for comparison with the previous style of Lanna Vihara. These changes show a new version of Vihara in Lanna that depicts the influence of Bangkok in Lanna after the reign of King Prajadhipok (King Rama 7)

The study found that Lanna Vihara under the patronage of Kruba Srivichai combines Lanna Arts and Rattanakosin Arts. These forms were involved with Kruba Srivichai was alleged to investigate in 1920 A.D. at Bangkok. After that Kruba Srivichai adapted the form of Rattakosin Arts for restoration in Lanna. The combination of Vihara that restoration by Kruba Srivichai achieved may be meaningful in accepting the power of Bangkok. For example, the decoration at the gable of Vihara that depicts Garuda and Erawan is meant to represent the king.

Keyword: Kruba Srivichai, Lanna Arts, Lanna Vihara

บทนำ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 7) เมืองเชียงใหม่มีเจ้าแก้ววรวัชรเป็นผู้ปกครองเมืองซึ่งถือเป็นเจ้าเมืองพระองค์สุดท้าย ต่อมาเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยยกเลิกระบบเจ้าเมืองทั้งหมดและแบ่งการปกครองเป็นแบบจังหวัดแทนเมืองเชียงใหม่และเมืองอื่นๆในล้านนาจึงมีฐานะเป็นจังหวัด มาจนถึงปัจจุบัน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2556: 18-19) การสูญเสียอำนาจการปกครองตนเองของล้านนาทำให้กลุ่มเจ้านายกษัตริย์ล้านนา การบูรณะวัดวาอารามต่างๆที่กลุ่มเจ้านายเคยเป็นผู้บูรณะก็ไม่สามารถกระทำได้ ดังนั้นเจ้าแก้ววรวัชรจึงนิมนต์ครูบาศรีวิชัยซึ่งเป็นที่ศรัทธาของชาวล้านนามาเป็นผู้นำในการบูรณะวัดวาอารามต่างๆในเชียงใหม่

ในดินแดนล้านนาพระสงฆ์ที่เป็นที่รู้จักและได้รับความศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนมากที่สุดรูปหนึ่งคือ ครูบาศรีวิชัย ผู้คนจำนวนมากมีความเชื่อว่าท่านคือ “ตนบุญแห่งล้านนา” เหตุผลประการหนึ่ง คือ การที่ครูบาศรีวิชัยเดินทางไปบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่างๆจำนวนมากตั้งแต่ พ.ศ.2447-2481 ตามจังหวัดต่างๆในล้านนา ได้แก่ ลำพูน, เชียงใหม่, เชียงราย, ลำปาง, พะเยา, แม่ฮ่องสอนและตาก หนึ่งในงานบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานต่างๆเหล่านั้นคือวิหาร

ความขัดแย้งของครูบาศรีวิชัยกับคณะสงฆ์ส่วนกลาง

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) เป็นช่วงที่ประเทศมหาอำนาจตะวันตก 2 ชาติ คือ อังกฤษและฝรั่งเศสกำลังแสดงทีท่าว่าจะแบ่งกันยึดเอาสยามเป็นเมืองขึ้นเหมือนอย่างที่เคยทำมาแล้วในหลายประเทศในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รัชกาลที่ 5 จึงต้องเร่งพัฒนาประเทศให้ทันสมัย รัฐบาลกรุงเทพฯเริ่มเข้ามามีบทบาทในการปฏิรูปคณะสงฆ์มากขึ้น เพราะเล็งเห็นว่าเป็นสถาบันที่เข้าถึงราษฎรมากที่สุด ดังนั้นในปี พ.ศ. 2445 จึงได้มีการตราพระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 ขึ้น 8 หมวด 45 มาตรา (ธ.ธรรมรักษ์, 2552: 70) โดยสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้ร่าง พระราชบัญญัติปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ.121 นี้ เป็นกฎหมายที่ให้อำนาจรัฐเข้าแทรกแซงเพื่อควบคุมสถาบันพุทธศาสนาในท้องถิ่น แต่เดิมนั้นคณะสงฆ์ล้านนาจะปกครองกันเองในท้องถิ่นอย่างหลวมๆในระบบ “หมวดอุโบสถ” กฎหมายนี้ได้เปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ดังกล่าวไปสู่ระบบการปกครองตามลำดับชั้นที่ลดหลั่นกันตามลำดับและรวบรวมอำนาจไว้ที่กรุงเทพฯ (โสภา ชานะมูล, 2534: 75) โดยจะมีองค์กรสงฆ์ส่วนกลางที่เรียกว่า “มหาเถรสมาคม” เป็นคณะผู้บริหารสูงสุด ส่วนสายการปกครองแบ่งออกเป็นเจ้าคณะหนเจ้าคณะมณฑล เจ้าคณะเมือง เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะแขวงและเจ้าอาวาส (สมหมาย เปรมจิตต์, 2543: 24)

ตามพระราชบัญญัติใหม่นี้ตำแหน่งบริหารทุกตำแหน่งจะต้องได้รับการแต่งตั้งมาจากส่วนกลางทั้งสิ้น โดยพระภิกษุสามเณรทุกรูปต้องปฏิบัติตามพุทธบัญญัติและพระราชบัญญัติ หากปฏิบัติตามจะต้องถูกตัดสินความตามกฎหมายบ้านเมือง มีมาตราหนึ่งระบุว่าผู้ที่บวชต้องมีใบตราตั้งก่อน

ถ้าไม่ได้รับอนุญาตก็จะบวชไม่ได้ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ทำให้ครูบาศรีวิชัยเกิดขัดแย้งกับทางคณะสงฆ์ส่วนกลางเป็นระยะเวลายาวนานเกือบ 30 ปี (พ.ศ. 2451-พ.ศ.2479)

การที่ครูบาศรีวิชัยมีการกระทำบางอย่างที่ขัดแย้งกับส่วน

กลาง เช่น การตั้งตัวเป็นผู้อุปชฌาย์โดยไม่มีใบอนุญาต การไม่เข้าร่วมประชุมสงฆ์ในท้องที่ เป็นต้น ทำให้ครูบาศรีวิชัยต้องอธิกรณ์หลายครั้ง ทำให้ถูกมองว่าต่อต้านอำนาจจากส่วนกลางและถูกส่งตัวมาสอบสวนที่กรุงเทพฯ แต่งานบูรณปฏิสังขรณ์วิหารในล้านนาของครูบาศรีวิชัยกลับมีรูปแบบผสมผสานระหว่างศิลปะล้านนาและศิลปะรัตนโกสินทร์ ผู้ศึกษามีความเห็นว่าทางเลือกใช้รูปแบบจากศิลปะรัตนโกสินทร์ดังกล่าวเป็นวิธีการประนีประนอมอย่างหนึ่งของครูบาศรีวิชัยที่แสดงให้เห็นว่าครูบาศรีวิชัยไม่ได้ต่อต้านอำนาจจากส่วนกลาง

รูปแบบวิหารล้านนาในงานบูรณปฏิสังขรณ์ของครูบาศรีวิชัย

วิหารที่เป็นงานบูรณปฏิสังขรณ์ของครูบาศรีวิชัยมีรูปแบบทางศิลปกรรมที่มีลักษณะเฉพาะของตนเอง มีรูปแบบผสมระหว่างศิลปะล้านนาและอิทธิพลของศิลปะรัตนโกสินทร์ ปรากฏให้เห็นทั้งรูปแบบทางสถาปัตยกรรมและงานประดับตกแต่ง อิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ที่ปรากฏในงานบูรณปฏิสังขรณ์วิหารในล้านนาของครูบาศรีวิชัยมีดังนี้

1. ด้านรูปแบบทางสถาปัตยกรรม/โครงสร้างอาคาร

1.1 การเปลี่ยนแปลงด้านวัสดุที่นำมาใช้สร้างวิหาร

วิหารในงานบูรณปฏิสังขรณ์วิหารในล้านนาของครูบาศรีวิชัยเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนทั้งหมดซึ่งแตกต่างจากวิหารล้านนาในอดีตที่นิยมนำไม้สักมาสร้างวิหาร (วรลัญจก์ บุญสุรัตน์, 2544: 26) เทคนิคที่นำมาใช้ในการสร้างวิหารเป็นเทคนิคสมัยใหม่ที่ทำให้สามารถสร้างวิหารได้หลังใหญ่อย่างที่ไม่เคยมีมาก่อนในล้านนา การสร้างวิหารในลักษณะก่ออิฐถือปูนมีมาก่อนในช่วงก่อนหน้าแล้ว เช่น วิหารลายคำวัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่

1.2 การออกमुख

วิหารส่วนใหญ่มีการออกमुखด้านหน้าและด้านหลังเป็นจำนวนที่เท่าๆกัน การออกमुखเช่นนี้เป็นอิทธิพล มาจากอาคารในศิลปะรัตนโกสินทร์ซึ่งแตกต่างจากวิหารแบบล้านนาในอดีตที่มีการออกमुखด้านหน้าสาม และด้านหลังสองหรือที่เรียกว่า “หน้าสามหลังสอง”

1.3 พาไล

วิหารหลวงวัดพระธาตุหริภุญชัย อ.เมือง จ.ลำพูน มีแผนผังที่มีลักษณะพิเศษ กล่าวคือเป็นวิหาร เพียงหลังเดียวที่มีพาไลรอบอาคาร รูปแบบอาคารเช่นนี้ไม่ปรากฏในสถาปัตยกรรมล้านนาแต่เป็นอิทธิพลของศิลปะรัตนโกสินทร์ที่เป็นพระราชนิยมของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 3) (สันติ เล็กสุขุม, 2548: 47) น่าจะได้รับอิทธิพลการออกแบบอาคารมาจากกลุ่มสถาปัตยกรรมที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ (ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ, 2540: 120) เมื่อเปรียบเทียบรูปแบบแผนผังแล้วพบว่าคล้ายกับอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ ที่มีการทำพาไลและใช้เสาพาไลในการรองรับน้ำหนักหลังคาในลักษณะเดียวกัน (ภาพที่ 1-3) รูปแบบอาคารที่มีพาไลนี้ไม่เป็นที่นิยมในงานบูรณปฏิสังขรณ์ของครูบาศรีวิชัยมากนักเนื่องจากวิหารหลังอื่นๆไม่มีการทำพาไลรอบวิหารอีก

ภาพที่ 1 วิหารหลวงวัดพระธาตุหริภุญชัย อ.เมือง จ.ลำพูน
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อ 15 พฤษภาคม 2558

ภาพที่ 2 อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อ 18 กุมภาพันธ์ 2558

ภาพที่ 3 แผนผังอาคารที่มีการทำฟาไลของอุโบสถวัดพระ
ศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ (ซ้าย)
และ วิหารหลวงวัดพระธาตุหริภุญชัย อ.เมือง จ.ลำพูน (ขวา)
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อ 16 ตุลาคม 2557 และ 15
พฤษภาคม 2558

1.4 อาคารทรงจัตุรมุข

วิหารรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธบาทตากผ้า อ.ป่าซาง จ.ลำพูน มีรูปแบบทางสถาปัตยกรรมเป็น ทรงจัตุรมุข (ภาพที่ 4) รูปแบบดังกล่าวเป็นรูปแบบที่ได้รับอิทธิพลมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์ ในลัทธิปรากฏการณ์การทำอาคารทรงจัตุรมุขมาก่อนแล้วที่อุโบสถวัดภูมินทร์ อ.เมือง จ.น่าน ซึ่งอุโบสถหลังนี้ได้รับการบูรณะครั้งใหญ่โดยเจ้านันทวรฤทธิเดชเมื่อพ.ศ.2417 (น.น.ปากน้ำ และแสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. 2529: 9) (ภาพที่ 5) รูปแบบวิหารรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธบาทตากผ้าอาจได้รับแรงบันดาลใจในการออกแบบอาคารมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์ เช่น อุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพฯ ที่ออกแบบโดยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) (สันติ เล็กสุขุม. 2548: 200) (ภาพที่ 6) อีกตัวอย่าง คือพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทในพระบรม

มหาราชวัง ซึ่งสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช (รัชกาลที่ 1) พระที่นั่งองค์นี้ถูกใช้เป็นที่ประทับและเสด็จออกอาราธนาธรรม รวมทั้งเป็นสถานที่ตั้งพระศพของเจ้านายชั้นสูง (นพดล ปาละประเสริฐ. 2557: 209)

ภาพที่ 4 วิหารรอยพระพุทธบาทวัดพระพุทธบาทตากผ้า อ.ป่าซาง
จ.ลำพูน
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อ 15 พฤษภาคม 2558

ภาพที่ 5 อุโบสถวัดภูมินทร์ อ.เมือง จ.น่าน
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อ 26 สิงหาคม 2557

ภาพที่ 6 อุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพฯ
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อ 4 พฤศจิกายน 2557

1.5 โครงสร้างภายในอาคาร

ถึงแม้ว่าโครงสร้างหลังคาภายในจะยังคงใช้โครงสร้างไม้และยังคงเป็นโครงสร้างแบบมั่วต่างใหม่ตามระเบียบของวิหารล้านนาอยู่ (วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. 2537: 47-63) แต่วิหารบางหลังในงานบูรณปฏิสังขรณ์ของครูบาศรีวิชัยเป็นอาคารขนาดใหญ่ที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน วิหารเหล่านั้นจะมีการเสริมคานคอนกรีตเพิ่มเติมเข้าไปด้วยเพื่อความแข็งแรงของอาคารซึ่งเป็นเอกลักษณ์อย่างหนึ่งของวิหารที่เป็นงานบูรณปฏิสังขรณ์ของครูบาศรีวิชัยเนื่องจากพบได้ในวิหารหลายหลัง เช่น วิหารหลวงพระแก้วดอนเต้าสุชาดา

ราม อ.เมือง จ.ลำปาง(ภาพที่ 7) เทคนิคการเสริมคามคอนกรีตเช่นนี้สันนิษฐานว่าเริ่มต้นมาจากวิหารวัดวังหลวง อ.บ้านโฮ้ง จ.ลำพูนที่สร้างในปี พ.ศ.2463 (ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ. 2540: 67) (ภาพที่ 8)

ภาพที่ 7 การเสริมคามคอนกรีตวิหารหลวงวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อ.เมือง จ.ลำปาง
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อ 13 พฤษภาคม 2558

ภาพที่ 8 การเสริมคามคอนกรีตวิหารวัดวังหลวง อ.บ้านโฮ้ง จ.ลำพูน
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อ 14 พฤษภาคม 2558

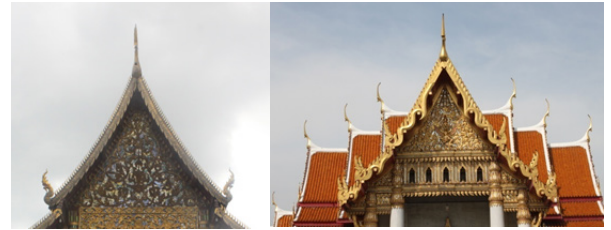
2.การประดับตกแต่ง

2.1 การใช้โครงสร้างหน้าบันแบบกรอบหน้าจั่ว

การประดับหน้าบันในงานบูรณปฏิสังขรณ์ของครุภาศรีวิชัยมีเปลี่ยนแปลงจากหน้าบันแบบมั่วต่างใหม่ของวิหารแบบล้านนามาเป็นการใช้โครงสร้างแบบกรอบหน้าจั่วแทน วิหารที่บูรณะโดยครุภาศรีวิชัยจะเลียนแบบโครงสร้างดังกล่าวโดยการเปลี่ยนมาเป็นการต่อมูขเพิ่มออกมาทั้งด้านหน้าและด้านหลังอาคาร มุขเป็นโครงสร้างแบบกรอบหน้าจั่วแต่มีลักษณะเลียนแบบวิหารล้านนา ยกตัวอย่างเช่น วิหารหลวงวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อ.เมือง จ.ลำปาง (ภาพที่ 9) ส่วนการประดับหน้าบันมักมีการประดับช่อฟ้า ใบระกา และหางหงส์ ตามอิทธิพลงานประดับในศิลปรัตนโกสินทร์ ช่อฟ้าเป็นจะมีลักษณะหัวเป็นนาค และมีหางงอนสะบัดอ่อนโค้ง เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับหน้าบันในศิลปรัตนโกสินทร์ เช่น อุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพฯ แล้วจะเห็นได้ว่าการประดับในทำนองเดียวกัน (ภาพที่ 10)

ภาพที่ 9 มุขของวิหารหลวงวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อ.เมือง จ.ลำปาง
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อ 13 พฤษภาคม 2558

ภาพที่ 10 เปรียบเทียบการประดับหน้าบันของวิหารหลวงวัดเชียงมั่น อ.เมือง จ.เชียงใหม่ (ซ้าย) และ อุโบสถวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพฯ (ขวา)
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อ 18 พฤษภาคม 2558 และ 4 พฤศจิกายน 2557

2.2 ลวดลายหลักที่ใช้ในการประดับตกแต่ง

เนื่องจากหน้าบันเปลี่ยนจากโครงสร้างแบบมั่วต่างใหม่มาเป็นโครงสร้างในกรอบหน้าจั่วทำให้มีพื้นที่ว่างในการประดับลวดลายบนหน้าบันเพิ่มขึ้น ดังนั้น ลวดลายที่นำมาใช้กระจายบนพื้นที่ว่างบนหน้าบันได้ดีที่สุด คือ ลายพรรณพฤกษา ซึ่งวิหารบางแห่งจะนำรูปแบบศิลปรัตนโกสินทร์เข้ามาผสม มีลักษณะเป็นลายก้านขดผสมกับลายกระหนกแบบศิลปรัตนโกสินทร์ ลายก้านขดคือลายที่มีโครงสร้างหลักเป็นการขดม้วนเป็นกันหอยในสมัยรัตนโกสินทร์นิยมผูกลายนี้ไว้ในกรอบ (สันติ เล็กสุขุม. 2548: 112) เช่น วิหารหลวงวัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ (ภาพที่ 11) หรือวิหารบางแห่งใช้เป็นลายเครือเถาซึ่งลายเครือเถาเขียนไว้ในแนวตั้งคดโค้ง ส่วนโค้งตะก้นหรือสอดสลักลายการพันเกี่ยวของเถาวัลย์ (สันติ เล็กสุขุม. 2548: 109) เช่น วิหารหลวงวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม อ.เมือง จ.ลำปาง (ภาพที่ 12)

ภาพที่ 11 การประดับหน้าบันวิหารหลวงวัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน เมื่อ 11 พฤษภาคม 2558

ภาพที่ 12 การประดับหน้าบันวิหารหลวงวัดพระแก้วดอนเต้า
สุขาดาราม อ.เมือง จ.ลำปาง
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน 13 พฤษภาคม 2558

2.3 ลายครุฑและลายพระนารายณ์ทรงครุฑ

ลายครุฑลายพระนารายณ์ทรงครุฑ พบได้ในวิหารหลายๆ หลัง ส่วนมากมักใช้เป็นลายประธานของ หน้าบันวิหารหลังนั้นๆ เช่น วิหารหลวงวัดศรีโคมคำ อ.เมือง จ.พะเยา (ภาพที่ 13) การประดับลายดังกล่าว เคยปรากฏมาก่อนแล้วในล้านนา เช่น วิหารหลวงวัดบุญวาทย์ อ.เมือง จ.ลำปาง ตามประวัติกล่าวว่าในปี พ.ศ.2455 เจ้าบุญวาทย์วงศ์มานิต เจ้าผู้ครองนครลำปางเห็นความชำรุดทรุดโทรมของวิหารหลวงหลังนี้ จึงให้รื้อวิหารหลังดังกล่าวแล้วให้หลวงประสานไมตรีราษฎร์ ผู้เป็นนายช่างลงไปลอกแบบอย่างพระอารามหลวง ในกรุงเทพฯ มาสร้างวิหารหลวงวัดบุญวาทย์ขึ้นมาใหม่ (สุรัชย์ จงจิตรงาม. 2555: 135) จากกรณีวิหารหลวง วัดบุญวาทย์แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปรัตนโกสินทร์อย่างชัดเจน

สัญลักษณ์พระนารายณ์ทรงครุฑในศิลปรัตนโกสินทร์ หมายถึงสัญลักษณ์ของกษัตริย์โดยปกติแล้ว จะเป็นวัดที่กษัตริย์เป็นผู้สร้าง (ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2556: 137) ตัวอย่างเช่น หน้าบันอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ ดังนั้นการประดับหน้าบันวิหารในงานบูรณปฏิสังขรณ์ของครุฑาครีวิชัยน่าจะได้แรงบันดาลใจมาจากศิลปรัตนโกสินทร์เช่นเดียวกัน สอดคล้องกับประวัติครุฑาครีวิชัยช่วงต้องอธิกรณ์และมาจำวัดอยู่ที่วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพฯ ประกอบกับหน้าบันด้านทิศตะวันออกของอุโบสถ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามยังใช้ลายพระนารายณ์ทรงครุฑประดับหน้าบัน ซึ่งเป็นงานออกแบบที่สำคัญในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) โดยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ (สันติ เล็กสุขุม. 2548:200) การปรับเปลี่ยนงานช่างของล้านนาที่มีงานช่างรัตนโกสินทร์เข้ามาผสมผสานหนึ่งน่าจะมาจากชนชั้นนำในสังคมของล้านนาในขณะนั้นด้วย เห็นได้จากการบูรณะวิหารหลวงวัดพระสิงห์ จ.เชียงใหม่ ที่เจ้าแก้วนารัฐและเจ้าดารารัศมีมีดำริจะบูรณะวิหารหลวงวัดพระสิงห์จึงได้นิมนต์ครุฑาครีวิชัยมาเป็นประธานในการบูรณะโดยมีขุนวิจิตรซึ่งเป็นช่างหลวงจากกรุงเทพฯ มาร่วมเป็นส่วนหนึ่งในครั้งนี้ การเลือกใช้ลายพระนารายณ์ทรงครุฑของวิหารหลังนี้น่าจะมาจากการถูกกลตอนอำนาจของเจ้านายฝ่ายเหนือและเพื่อเป็นการแสดงออกในการยอมรับอำนาจจากส่วนกลางเพราะลายพระนารายณ์ทรงครุฑเป็นสัญลักษณ์แทนกษัตริย์ดังที่กล่าวมาแล้ว

2.4 ลายช้างเอราวัณ

การประดับลายช้างเอราวัณเป็นอิทธิพลจากศิลปรัตนโกสินทร์ ปรากฏครั้งแรกที่หน้าบันวิหารหลวง วัดพระธาตุหริภุญชัย อ.เมือง จ.ลำพูน (ภาพที่ 14) หลังจากนั้นก็มี การนำลายนี้มา

ประดับหน้าบันด้วย เช่น วิหารหลวงวัดเชียงมั่น อ.เมือง จ.เชียงใหม่ เป็นต้น การประดับหน้าบันด้วยลายช้างเอราวัณในศิลปรัตนโกสินทร์ เป็นแนวคิดเรื่องศูนย์กลางจักรวาลที่ใช้ในความหมายว่าวัดเปรียบเสมือนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ซึ่งมีสัญลักษณ์คือพระอินทร์ ตัวอย่างเช่น การประดับลายช้างเอราวัณที่หน้าบันวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพฯ (ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2556: 190-191) แต่วิหารหลวงวัดเชียงมั่นนำมาประยุกต์กับช้างเอราวัณด้วย ซึ่งลายมงกุฎ เป็นตราประจำพระองค์ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ใช้ขณะที่พระองค์ทรงผนวชเมื่อขึ้นครองราชย์จึงใช้ประดับหน้าบันมาโดยตลอด เหตุที่รัชกาลที่ 4 ทรงสร้างตราสัญลักษณ์นี้อาจเนื่องด้วย ในรัชกาลของพระองค์เป็นยุคที่เริ่มเข้าสู่ความเป็นสมัยนิยมมากขึ้น เมื่อหน้าบันที่ประดับด้วยพระนารายณ์ ทรงครุฑเป็นสัญลักษณ์แทนกษัตริย์ ดังนั้นในสมัยพระองค์จึงมีการใช้ตรามงกุฎดังกล่าวแทน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2556: 190-191) การประดับลายช้างเอราวัณในงานบูรณปฏิสังขรณ์ของครุฑาครีวิชัยจึงมีความเป็นไปได้ว่าน่าจะได้แรงบันดาลใจมาจากงานประดับที่เป็นพระราชนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) ซึ่งมีความสอดคล้องกับประวัติของครุฑาครีวิชัยในช่วงต้องอธิกรณ์ครั้งที่ 2 ที่ท่านได้เข้าเฝ้าสมเด็จพระมหา สมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สมเด็จพระสังฆราช ณ วัดบวรนิเวศวิหาร

ภาพที่ 13 การประดับลายพระนารายณ์ทรงครุฑหน้าบันวิหารหลวง
วัดศรีโคมคำ อ.เมือง จ.พะเยา
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน 13 พฤษภาคม 2558

ภาพที่ 14 การประดับลายช้างเอราวัณหน้าบันวิหารหลวงวัดพระ
ธาตุหริภุญชัย อ.เมือง จ.ลำพูน
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน 15 พฤษภาคม 2558

2.5 ลายหนุมาน

ลายหนุมานเป็นลวดลายที่เริ่มปรากฏในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เช่น ลายบนคันทวย (นาครินทร์) ของวิหารวัดปราสาท จ.เชียงใหม่ ในกรณีการประดับลายนี้อาจจะมีความหมายว่าการที่พระโพธิสัตว์เคยเสวยพระชาติเป็นลิงเผือกหรือเคยเสวยพ

ระชาติเป็นนวนารของพระโคตมพุทธเจ้าถึง 10 ครั้ง ที่เมืองหงสาวดี หรืออาจเป็นการแสดงเรื่องราวชาดกพื้นบ้านเรื่อง “หรมาน” ซึ่ง ดัดแปลงเค้าโครงมาจากรามเกียรติ์ของภาคกลาง เรื่องหรมาน นั้นเป็นชาดกที่นิยมในล้านนาและสิบสองปันนา มาเป็นที่นิยมใน ช่วงสมัยที่การปกครองส่วนกลางเข้ามามีอิทธิพลในล้านนา (วรลัญ จก์ บุญยสุรัตน์. 2544: 339) โดยวิหารที่เป็นงานบูรณปฏิสังขรณ์ ของครูบาศรีวิชัยก็มักจะนำลายหรมานหรือหนุมานนี้มาประดับเป็น ลายแทรกบนหน้าบันหรือใช้เป็นลายประดับคันทวย เช่น วิหาร หลวงวัดสวนดอก อ.เมือง จ.เชียงใหม่ (ภาพที่ 15)

ภาพที่ 15 การประดับลายหนุมานหน้าบันวิหารหลวงวัดสวนดอก
อ.เมือง จ.เชียงใหม่
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน 17 พฤษภาคม 2558

2.6 การประดับสาหร่ายรวงผึ้ง

วิหารบางหลังที่มีอิทธิพลของศิลปะรัตนโกสินทร์เข้ามา ผสมอยู่มากมีการเปลี่ยนจากการประดับโค้งคันทวยตามแบบวิหารล้าน นามาเป็นการประดับสาหร่ายรวงผึ้งตามแบบภาคกลางแทน เช่น วิหารหลวงวัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ จะเห็นได้ว่าการ ประดับสาหร่ายรวงผึ้งที่วิหารหลวงวัดพระสิงห์จะประดับเทวดา บริเวณปลายสาหร่าย เมื่อนำมาเปรียบเทียบกับ การประดับสาหร่าย รวงผึ้งในศิลปะรัตนโกสินทร์ เช่น พระวิหารสมเด็จ (ส.ผ.) วัด เบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพฯ พบว่ามีลักษณะที่คล้ายกัน (ภาพที่ 16) ซึ่งอาคารหลังนี้สมเด็จ พระนางเจ้าเสาวภาผ่อง ศรี พระบรมราชินีนาถทรงบริจาคพระราชทรัพย์สร้างในปี พ.ศ. 2445 (ชลธี ธรรมวรกุล. 2552: 35) โดยที่มาของสาหร่ายรวงผึ้ง จากลายพระหัตถ์ของสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า คงมาจาก “เขาผูกแฝงกันแดดไว้ด้านชื่อ (ด้านหน้า)...” ซึ่งสาหร่าย รวงผึ้งน่าจะมีการทำมาก่อนแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยา เช่น อุโบสถวัด ปราสาท จ.นนทบุรี (สันติ เล็กสุขุม. 2548: 190-191)

ภาพที่ 16 การประดับสาหร่ายรวงผึ้งวิหารหลวงวัดพระสิงห์ อ.เมือง
จ.เชียงใหม่ (ซ้าย)
และพระวิหารสมเด็จ (ส.ผ.) วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม กรุงเทพฯ
(ขวา)
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน 11 พฤษภาคม 2558 และ 4
พฤศจิกายน 2557

2.7 การประดับซุ้มประตูและหน้าต่าง

ถึงแม้ว่างานประดับตกแต่งซุ้มประตูและหน้าต่างของ วิหารที่เป็นงานบูรณปฏิสังขรณ์ของครูบาศรีวิชัย จะมีการประดับ ซุ้มแบบล้านนา แต่วิหารบางหลังนำซุ้มแบบรัตนโกสินทร์มาใช้ ประดับด้วยเช่นกัน ซุ้มทรงบันแถลงเป็นซุ้มที่ถูกนำมาใช้มากที่สุด ซุ้มทรงบันแถลงเป็นซุ้มที่ทำเป็นหน้าบันจำลอง มีหลังคาหน้าจั่ว ซ้อนกันสองชั้น บานลมทำเป็นนาคคล้ายองประดับข้อฟ้า ไบระกา หางหงส์ มีแนวคิดในการออกแบบว่าทั้งประตูและหน้าต่างมีการ ออกแบบตกแต่งให้เหมือนกับอาคารหลังหนึ่ง มีฐานรองรับ มีส่วน ของกรอบหน้าต่างคือเสาอาคาร ช่องหน้าต่างคือตัวเรือน ซุ้มคือ ส่วนของหลังคาและทำหลังคาซ้อนชั้นอันเป็นสัญลักษณ์ของ ปราสาท ดังนั้น ซุ้มประตูและหน้าต่างจึงใช้ในความหมายของ ปราสาทเช่นกัน (ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2556: 130 และ สันติ เล็กสุขุม. 2557: 78) เช่น ซุ้มประตูวิหารรอยพระพุทธรูปบาทวัดพระพุทธรูป บาทตากผ้า อ.ป่าซาง จ.ลำพูน (ภาพที่ 17)

ซุ้มประตูแบบรัตนโกสินทร์อีกแบบที่ปรากฏ คือ ซุ้มทรง ปราสาท เป็นซุ้มที่จำลองมาจากปราสาทที่ให้เป็นเรือนยอด คล้าย กับยอดของปราสาทที่ประทับของกษัตริย์ แนวคิดของการทำซุ้ม ทรงปราสาทยอดนี้ถือว่าประตูและหน้าต่างเป็นสัญลักษณ์ของความ เป็นปราสาท ซุ้มทรงปราสาทยอดจะประกอบด้วยชั้นซ้อนลดหลั่น และต่อเนื่องขึ้นไปเป็นยอดแหลม ตัวอย่างเช่น ซุ้มประตูวิหารหลวง วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม จ.ลำปาง (ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2556: 131 และ สันติ เล็กสุขุม. 2557: 75) (ภาพที่ 18)

ภาพที่ 17 ซุ้มประตูและซุ้มหน้าต่างของวิหารรอยพระพุทธรูปบาทวัด
พระพุทธรูปบาทตากผ้า อ.ป่าซาง จ.ลำพูน
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน 15 พฤษภาคม 2558

ภาพที่ 18 ซุ้มประตูของวิหารหลวงวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม
อ.เมือง จ.ลำปาง
ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน 13 พฤษภาคม 2558

2.8 คันทวยแบบรัตนโกสินทร์

วิหารบางแห่งใช้คันทวยที่เป็นอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ มีลักษณะคือคันทวยจะมีขนาดเล็กและ บอบบาง ส่วนโคนจะมีขนาดใหญ่ ปลายเรียว เหมือนงานประดับมากกว่าจะเป็นส่วนที่รองรับน้ำหนักชายคา อย่างแท้จริง (ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2556: 128-129) ตัวอย่างวิหารที่ใช้คันทวยลักษณะนี้ คือ วิหารหลวงวัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ , วิหารรอยพระพุทธรูปวัดพระพุทธรูปตากผ้า อ.ป่าซาง จ.ลำพูน เมื่อเปรียบเทียบกับ คันทวยของอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ แล้วพบว่า มีลักษณะที่คล้ายกัน (ภาพที่ 19)

ภาพที่ 19 คันทวยวิหารหลวงวัดพระสิงห์ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ (ซ้าย) และคันทวยอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม (ขวา) ที่มา : ภาพถ่ายโดยผู้เขียน 11 พฤษภาคม 2558 และ 16 ตุลาคม 2557

สรุป

วิหารล้านนาในงานบูรณปฏิสังขรณ์ของครูบาศรีวิชัยเป็นงานศิลปกรรมรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในล้านนา มีรูปแบบผสมผสานระหว่างศิลปะล้านนาและรัตนโกสินทร์ ปรากฏให้เห็นทั้งด้านสถาปัตยกรรมและงานประดับตกแต่งการประดับตกแต่ง การนำรูปแบบอาคารหรือสัญลักษณ์ที่เป็นแบบแผนของศิลปะรัตนโกสินทร์มาใช้ในงานบูรณะวิหารสะท้อนให้เห็นถึงความเป็นกรุงเทพฯ ที่เข้ามามีบทบาทต่องานช่างในท้องถิ่น เห็นได้จากการประดับหน้าบันวิหารด้วยลายพระนารายณ์ทรงครุฑที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจกษัตริย์ได้เข้ามาแทนที่อำนาจของเจ้าเมืองท้องถิ่น ประกอบกับการแสดงถึงความประนีประนอมของครูบาศรีวิชัยว่าไม่ได้ต่อต้านอำนาจของกรุงเทพฯ รวมไปถึงการนำช่างจากกรุงเทพฯ มาบูรณะวิหารร่วมกับช่างในท้องถิ่นจึงทำให้รูปแบบของวิหารมีความผสมผสานกัน

เอกสารอ้างอิง

- ชลธีร์ ธรรมวารังกุล. (2552). วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม. พิมพ์ครั้งที่2. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- Chonlathee Thamvarangkul. (2009). **Wat Benchamabophit Dusitwanaram**. 2nd Edition. Bangkok: Amarin printing and publishing.
- ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ. (2544). การศึกษาวิหารที่สร้างใน

กระบวนการครูบาศรีวิชัย. ปรินิพนธ์ ศศ.ม. (ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศิลปากร. ถ่ายเอกสาร.

- Charnarong Srisuwan. (1997). **The study of Vihara built by Kruba Srivichai**. Dissertation M.A.(Department of Architecture and Related Arts). Bangkok. Graduate school of Silpakorn University.
- ธ.ธรรมรักษ์ [นามแฝง]. (2552). ตามรอยธรรมนำทางบุญครูบาศรีวิชัย นักบุญผู้ยิ่งใหญ่แห่งแผ่นดิน. กรุงเทพฯ: แอปป์บุ๊กพับลิชชิ่ง.
- T.Thamrak. (2009). **Follow the dharma of Kruba Srivichai, The Great saint**. Bangkok: Happy Book publishing
- นภดล ปาละประเสริฐ. (2557). พระราชวังสามแคว้น. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.
- Nopphadol Palaprasert. (2005). **Palace in 3 regions**. Bangkok: Museum press
- น.ณ.ปากน้ำ และแสงอรุณ กนกพงศ์ชัย. (2529). วัดภูมินทร์และวัดหนองบัว. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- N.Na Paknam and Saengarun Kanokpongchai. **Wat Phumin and Wat Nongbua**. Bangkok: Muang Boran.
- วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. (2544). วิหารล้านนา. กรุงเทพฯ: ด้านสหราชอาณาจักรพิมพ์.
- Woralun Boonyasurat. (2001). **Lanna Vihara**. Bangkok: Daan suttha printing.
- วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์. (2537, เมษายน – มิถุนายน). หน้าแนบบนแบบล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่. **เมืองโบราณ**. 20(2): 47-63.
- Woralun Boonyasurat. (1994, April-June). Lanna gable of Chiang Mai province. **Muang Boran**. 20(2): 47-63.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). **พุทธศิลป์สมัยรัตนโกสินทร์ พัฒนาการของงานช่างและแนวคิดที่ปรับเปลี่ยน**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- Sakchai Saisingha. (2013). **Buddhistic Art of Rattanakosin era**. Bangkok: Muang Boran.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). ศิลปะล้านนา. กรุงเทพฯ: มติชน.
- Sakchai Saisingha. (2013). **Lanna Arts**. Bangkok: Matichon.
- สมหมาย เปรมจิตต์. (2543). ประวัติครูบาศรีวิชัย นักบุญแห่งล้านนา. เชียงใหม่: โรงพิมพ์มิ่งเมือง.
- Somma Premchit. (2000). **Biography of Kruba Srivichai, the saint of Lanna**. Chiangmai: Ming Muang press.
- สุรัชย์ จงจิตงาม. (2555). **ล้านนา Arts&Culture**. กรุงเทพฯ: มิวเซียมเพรส.
- Suechai Chongchitngam. **Lanna Arts&Culture**. Bangkok: Museum press.
- โสภา ชานะมูล. (2534). **ครูบาศรีวิชัย ตบบุญแห่งล้านนา (พ.ศ. 2421-2481)**. ปรินิพนธ์ ศศ.ม.(ประวัติศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ถ่ายเอกสาร
- Sopha Chanamul. (1991). **Kruba Srivichai, the Saint of Lanna (1878-1938)**. Dissertation M.A.(Department of History). Bangkok. Graduate school of Thammasat University.
- สันติ เล็กสุขุม. (2548). **กระหนกในดินแดนไทย**. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ.
- Santi Leksukhum. (2005). **Kranok in Thailand**. Bangkok:

Muang Boran.

สันติ เล็กสุขุม. (2548). ข้อมูลและมุมมอง: ศิลปะ
รัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ:เมืองโบราณ.

Santi Leksukhum. (2005). **Information & View**

point:Rattanakosin Arts. Bangkok: Muang Boran.

สันติ เล็กสุขุม.(2557).งานช่างคำช่างโบราณ.พิมพ์ครั้งที่
2.กรุงเทพฯ: มติชน

Santi Leksukhum. (2014). **Technician and**

old technician word. 2nd edition. Bangkok:

Matichon.